

יא ע"א

[א] 20 נמ' הנסה אלהים וגו' רב אמר מהכא והתמכרתם כו' - כצ"ל.

אור אליהו

או הנסה אלהים וגו'. ויהי בימי אחשורוש אמר רב וי' והי, הדא דכתיב והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות וגו'". ולגירסא זו קשה, שהרי מדף י ע"ב עד אמצע דף יא ע"א מביאה הגמ' סדרה של 'פתיחות' לדרשות, שהיו חכמי ישראל פותחים לדרוש בענין פורים²¹, ואם כן לא מובן, מדוע הפסיקה הגמ' כאן באמצע ה'פתיחות' בדרשתו של רב על הפס' "ויהי בימי אחשורוש"²².

[א] בגמ': "רב אשי אמר מהכא, או הנסה אלהים וגו' רב אמר מהכא והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות וגו' - כן צריך לומר. ולפי גירסא זו, מיד לאחר שהגמ' מביאה את 'פתיחתו' של רב אשי לדרשתו בענייני פורים מהפס' "או הנסה אלהים", מביאה הגמ' את 'פתיחתו' של רב מהפס' "והתמכרתם" וגו'.

ולא כגירסא שלפנינו: "רב אשי אמר מהכא

משלוח מנות בלבד ולא קיימת גם מתנות לאביונים, כיון שאי אפשר לקיים שניהם במשלוח אחד. ואולי זו גם כוונת רש"י במה שכתב: "דהא תרי מתנות איכא", כלומר שזה רק משלוח אחד שיש בו שתי מתנות (ולשיטת שו"ת מהרש"ג הכוונה, שאין בו אלא שיעור שתי מתנות, ולכן יוצא רק ידי חובת משלוח מנות בלבד).

ועיין בטורי אבן, שאע"פ שסובר שאי אפשר לקיים את שתי המצוות במשלוח אחד כנ"ל, מכל מקום יישב את גירסת הגמ' שלפנינו בשני אופנים: א. שכוונתו רק למתנות לאביונים, ומה שנקט גם לרישא דקרא "ומשלוח מנות איש לרעהו" הוא אגב סיפא דקרא "ומתנות לאביונים". ב. שכוונתו לומר משלוח מנות או מתנות לאביונים.

20. הרב דוד קמנצקי העתיק מהש"ס שלמד בו רבינו הגהה נוספת בדף ח ע"א: "נדבות [רשום על תיבה זו ב'] מתו או נגנבו או אבדו חייב באחריותן. נדרים [רשום על תיבה זו אות א'] מתו כו' אין חייב באחריותן". והעיר שם, שהטעם שהושמטה הגהה זו מדפוס ווילנא, משום שגירסא זו תוקנה כבר בגוף הגמ'.

21. וד"ל רש"י (י ע"ב): "פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא - כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים היה מתחיל לדרוש מקרא זה".

22. וכן הקשה בטורי אבן: "ויהי בימי אחשורוש

פעולות נפרדות, כהשקאת שתי סוטות, אבל בפעולה אחת אפשר לקיים שתי מצוות כאחת, וכמו שבאכילת כזית מצה בליל פסח (כשחל בשבת) יוצאים ידי חובת אכילת סעודת שבת (גם למ"ד שהיא מהתורה). אלא שהוסיף, שכדי לקיים את שתי המצוות במשלוח אחד, צריך שיהיה במשלוח כמות כזו, שיש בה גם שיעור שתי מנות (לקיום משלוח מנות) וגם מנה נוספת (לקיום מתנות לאביונים). ועוד חידש שם, שאין המנות צריכות להיות נפרדות, או ממין שונה, אלא כל שיש במשלוח כמות כזו שאפשר לחלק לכמה מנות, נחשב כאילו נתן כמה מנות, ולכן לאחר ששלח רבי יהודה נשיאה לרבי אושעיא: "אטמא דעיגלא תלתא, וגרבא דחמרא", שלח לו: "קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים", כיון שבכמות זו יש שיעור שמספיק לשתי המצוות עי"ש. ובשו"ת חסד לאברהם (תניינא או"ח פג) העלה שאפשר לקיים במשלוח אחד את שתי המצוות גם כשאין שיעור לשתי המצוות: "ואחר ההתבוננות נראה לפענ"ד, דאף שאין בו שיעור שניהם, נמי יוצא בו ידי חובתו בזה, ועולה לכאן ולכאן כו' ע"ש.

והנה לפי הגהת רבינו שמחק "ומתנות לאביונים", אולי אפשר לומר שזו כוונת רבי אושעיא: "קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו", היינו

[*]²⁴ שם לחפר בריתי אתם בימי רומיים כי אני ה' אלהיהם כו' לחפר בריתי אתם בימי רומיים שהעמדתם להם של בית רבי כו" - כצ"ל.

אור אליהו

ועוד קשה על הדרשה עצמה, מה הראיה שמביא רב מהפס' "והתמכרתם" וגו' למה שדרש: "ויי והי" מהמילה "ויהי"²³. [*] שם בגמ': "ושמואל אמר, לא מאסתים ולא געלתים לכלותם כו' לחפר בריתי

יגזרו עליך הרג וכליון'. וכן מצינו צרה כפולה כזו במגילת אסתר, שכתוב שאמרה אסתר(ז, ד): 'כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד, ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך', הרי אף כאן יש צרה כפולה, שאף שאסתר מסכימה ל'עבדים ולשפחות נמכרנו' והיא צרה אחת, מ"מ הצרה היא כפולה, דהיינו שהאויבים רוצים ל'השמיד להרוג ולאבד'.

ולפי זה שפיר הגירסא הנ"ל בגמ', שמפסוק 'והתמכרתם' ילפינן הענין של צרה כפולה, דהיינו ויי והי, וגם שהצרות בימי אסתר דומות לצרות בפסוק זה כמו שהעידה אסתר. שוב ראיתי במהרש"א שהוא כתב כפירוש זה בקיצור ע"ש עכ"ל.

אכן יש להעיר שהביאור הנ"ל מתרץ רק את הקושיא השניה שהקשינו למעלה, אבל זה אינו מתרץ את הקושיא הראשונה שהקשינו, מדוע הפסיקה הגמ' באמצע ה'פתיחות' והכניסה את דרשתו של רב על הפס' "ויהי בימי אחשורוש", וכמו שהקשה גם בטורי אבן כנ"ל.

²⁴. הגהה זו לא נדפסה בש"ס ווילנא, אלא הועתקה ע"י הרב דוד קמנצקי שליט"א וכתב בהערה שהטעם שלא נדפסה בש"ס ווילנא הוא משום הצנזורה.

²⁵. וכן הגיה בגליון הגרי"פ: והוסיף שהוא מחמת הצנזורה. ואכן בדפוסים ישנים (ונציה ופיזרו) הגירסא "רומים", וכן הוא בכמה כתבי יד: הספרייה הבריטית 400, גטינגן 3 ומינכן ⁹⁵.

²⁶. וגם בזה, כך היא הגירסא בדפוסים ישנים וכתבי-יד הנ"ל.

²⁷. וכן משמע שגרס המהרש"א בשני המקומות:

אמר רב וי והי - איני יודע למה הפסיק הגמ' בהא דרשא דרב בין הפתיחות, שהרי בתר הכי מייתי עוד פתיחות דכמה אמוראי". ותיירץ הטורי אבן: "ושמא הא דרב נמי פתיחה היא". אמנם לגירסת רבינו אתיא שפיר, שכך הוא אכן לשון הגמ'. וגם יש קושיא נוספת על גירסא זו, כמו שהבאנו למעלה. ²³. ונראה שהב"ח (אות א) הרגיש בקושיא זו, ולכן גרס: "אמר רב ויי והי, נתקיים מה שכתוב בתורה והתמכרתם שם" (אמנם תיקון זה אינו מעלה ארוכה לקושיא הראשונה שהבאנו למעלה מצד מיקום הדרשה של רב בין ה'פתיחות'). וכן היא הגירסא במהר"ל (אור חדש) ובעין יעקב. ועיי"ש במהר"ל, שאכן ביאר מה הקשר בין דרשתו של רב "ויי והי" לפס' "והתמכרתם" וגו'. ועיין בסמוך אות ב' שרבינו גורס את דרשתו זו של רב בהמשך הגמ' (בסוף ה'פתיחות'), ושם אכן לא מובא הפס' "והתמכרתם" כו' ע"ש. ועיין לקמן הערה ²⁸.

והנה בעניין מה שהקשינו שלכאורה לא מובן מה הקשר בין דרשתו של רב "ויי והי" לפס' "והתמכרתם" וכגו' (לפי הגירסא שלפנינו) כתב לי הגאון בעל שו"ת "ארחותיך למדני" שליט"א וז"ל: "ולענ"ד יש לפרש שכוונת ויי והי היא על כפול הצרות, ויי צרה אחת, ויהי עוד צרה אחרת. וזה כדמצינו בסוף פרשת כי תבוא: 'והתמכרתם שם לאויבך לעבדים ולשפחות, ואין קונה'. הרי צרה אחת היא, שהם צריכים למכור את עצמם לאויביהם, והצרה אחרת היא, שהאויבים אינם רוצים לקנותם אלא להרוג אותם, וכמ"ש רש"י שם: 'ולא קנה - כי

[ב] שם אעשה לכם. ויהי בימי אחשורוש, אמר רב ויי והי. אחשורוש, אמר רב וכו' - כצ"ל.

יג ע"א

[א] גמ' שירד להם לישראל מן בימיו - תא"מ, שהוריד תורה לישראל.

אור אליהו

אחרי שהביאה הגמ' את 'פתיחות' של רבי חייא לדרשה של פורים, שהיא 'הפתיחה' האחרונה מסדרת ה'פתיחות', התחילה הגמ' לדרוש את פסוקי המגילה. והביאה בתחילה שתי דרשות של רב: אחת מתיבת "ויהי"²⁹, והשנייה מתיבת "אחשורוש".

ולא כגירסא שלפנינו: "רבי חייא אמר מהכא, והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם. אחשורוש, אמר רב: אחיו של ראש ובן גילו של ראש" כו'. ולגירסא זו קצת קשה, שהגמ' לא הביאה כאן³⁰ את הדרשה על התיבה הראשונה במגילה "ויהי"³¹.

[א] בגמ': "ירד זה משה, ולמה נקרא שמו ירד, שירד להם לישראל מן בימיו". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ', אמנם בש"ס של

מאסתיס ולא געלתיס לכולתם כו' להפר בריתי אתם בימי פרסיום כו' במתניתא תנא, להפר בריתי אתם - בימי פרסיום שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות".

והנה לגבי דרשת המתניתא הטעם פשוט, שאי אפשר לגרוס "פרסיום", שהרי כתוב בברייטא "שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות", ובימי רבי שלטו הרומיים ולא הפרסים. ומכל מקום נראה שמה שנדפס בשני המקומות "פרסיום", הוא כנראה מחמת הצנזורה.

[ב] שם בגמ': "רבי חייא אמר מהכא, והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם.

ויהי בימי אחשורוש - אמר רב ויי והי. אחשורוש - אמר רב אחיו של ראש ובן גילו של ראש" כו' - כן צריך לומר²⁸. כלומר,

קשה מידי, דכמה זמנין דמשכחת בש"ס כי האי גוונא, ועיין מה שכתבתי אני בעניי בספר שער יוסף ומה שכתבתי בספר למנצח לדוד ובקונטרס אחורי תרעא ומשם בארה. והרב טורי אבן הרגיש בזה שהפסיק בין הפתיחות ע"ש.

29. ודרשה זו מתיבת "ויהי" היא הדרשה שהובאה, לפי הגירסא שלפנינו, לעיל באמצע ה'פתיחות', שלדעת רבינו מקומה כאן ולא שם. עיין לעיל באות א' מה שכתבנו באור אליהו ובהערות.

30. אלא לעיל בתוך ה'פתיחות' (לפי גירסא זו, עיין לעיל אות א).

31. אכן לגירסת רבינו אתיא שפיר, שמוכאות שתי דרשותיו של רב סמוכות זו לזו אחת על תיבת "ויהי" והשנייה על תיבת "אחשורוש".

"ושמואל דחשיב הכא בימי אספסינוס ובימי רומיים בתרתי, צריך לומר בימי אספסינוס על ימי החורבן, ובימי רומיים היינו באריכות הגלות דורות, כמו שכתוב רבי וחכמי הדורות". ומבואר שגם "רומיים" במקום פרסיום בשני המקומות ודו"ק.

28. וכן כתב הפתח עינים בשם מהר"א פליף זצ"ל: "רב אשי אמר מהכא וכו' ושמואל אמר מהכא לא מאסתיס וכו' ר' לוי אמר מהכא וכו' ר' חייא אמר מהכא וכו' אעשה לכם. ויהי בימי, אמר רב ווי והי נתקיים מ"ש בתורה והתמכרתם שם לאויבכם לעבדים ולשפחות ואין קונה, אחשורוש אמר רב אחיו וכו' כן נראה לי להגיה, וצ"ע דאיתי לדשמואל ודעמיה בתר רב אשי - לקוטי מהר"א פליף כ"י. ומה שהקשה דאיתי לדשמואל וכו' לא